ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՄԱՄՈՒԼ

ԿԻՍԱԿԱՆՍԵԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

26ՐԴ ՏԱՐԻ

1896

ԹԻՒ 24 ԴԵԿՏԵՄԲԵ 15

ԽՄԲԱԳԻՐ - ՏՆՕՐԷՆ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ВМЕН

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ԴՅՐԱՎԵՐՋԻԿ ՆԻՒՏԱՍԱՐԴՆԵՐԸ 737
ՏԱՐՎԻՆԵԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ (Ա.) 745
ԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ 747
ԿԵՍԱՐԻՈՅ ՆԻՐՋԷ ԳԻՒՂԻ ԵՌՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ (Ներսես Զ. Տ. Ստեփանեան) 751
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆՆ . 754
ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ (Եռնիուս) 755
ԳՐԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ (Ապրսամ) 758
ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (Շանցուր) 763
ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 736
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԲԱՌԵՐ (Խ. Քն. Տ. Վարդանեան) . . 769
ՄԱՆԿԻԿԻ ՄԸ ՎԻՊԸ (Յաւելուած Ա. Մ-ին)

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1897

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՆՇԱՆ Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

Միակ կեդրոնատեղի

Իզմիւռնիա

Մասնուրեան Յպարան

ԳԻՆ 6 ՂՐՈՒՇ

Ս. ՍԻՄԷՐԻՍԱՐԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿՔ

ՍԽՍ ՀԱՅԵՑԱՑՈՒՆՔ

Մեր համբաւաւոր վաճառատունն՝ ուր կը ծախուին զանազան բամպակեղէն, բրդեղէն, մետաքսեղէն նիւթեր, վաղուց կը վայելէ ոչ միայն Իզմիրի ամեն հասարակութեանց համարումն, այլ և իր բոլոր գաւառային յաճախորդներուն վստահութիւնը որ արդէն քաջ դնահատած են իր ապրանաց ընտրութեան, տոկունութեան լաւութեան, չափերու ճշտութեան և գիներու անհամեմատ չափաւորութեան զգալի առաւելութիւններն, այնպէս որ մինչ դոհ ունայած և սոյն վաճառատունը պատուած են իրենց յանձնարարութեամբ։ Ինչպէս ցարդ նոյնպէս և այսուհետև Սիմրիսարեան վաճառատունն պատրաստ է միևնոյն դիւրութիւններն ընծայել տեղւոյս յաճախորդներուն, և յատկապէս գաւառացոց ուշադրութիւնը կը հրաւիրէ վերոյիշեալ առաւելութեանց վրայ։ Պարտին վստահ լինիլ թէ իրենց յանձնարարութիւններն գրով կամ գործակատարներու միջնորդութեամբ, ամենայն ճշտութեամբ ու փութով պիտի կատարուին։ Անտարակոյս գաւառացի և տեղացի նոր յաճախորդներ պիտի փութան, անձամբ դիմելով փորձել, ապրանաց գերազանցութիւն, Սիմրիսարեան ընդարձակ մթերանոցներու մէջ՝ որ կը գտնուին՝

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴ

Աշխատասէր անձ մի քիչ շատ տեղեակ Անգլ. Գաղղ. Իտալ. Յուն. և Տաճկ. լեզուաց և քիչ մ'ալ Տօմարակալութեան զբաղմունք մի կը փնտռէ իւր ընտանիքը ապրեցնելու բաւական համեստ թոշակով։

Խղճիրէ դուրս զբաղման ալ կրնայ յարմարութեան գալ։

Դիմել առ խմբագրութիւնս

Օ. ՊԱԼԴԱԶԱՐ

Ի ԼՈՆՏՈՆ

Պատիւ ունի ծանուցանել թէ, յանձնարարութիւն կ'ընդունի Լոնտոնի հրապարակին վրայ վաճառելու հնութեան վերաբերեալ զանազան նիւթեր, դրամ, քար, զարդեղէն կամ գործածական առարկայ, ձեռագիր կամ տպեալ գիրք, նկար, նամակագրոշմ ևն։

Պայմանները՝ որակի և քանակի համեմատ կը տարբերին և կանխաւ թղթակցութեամբ կ'որոշուին։

Կատարեալ ճշդութիւն։ Կարևոր գործողութեանց առթիւ երաշխաւորութիւն։

Հասցէ

O. BALTAZAR 53, Wharton Road West Kensington LONDON W.

ԳԱՌՆԻԿ ՏԷՕՔՄԷՃԵԱՆ

ԾԱՆՕՆԱԿԱՏԱՐ

Ամեն տեսակ գրեանց և տպագրական արտագրութեանց
Զանազան պատկերներու և այլն և այլն

ԳՈՐԾԱԿԱԼ

«Ազգագրական Հանդէս», «Մուրճ», «Արեւելեան Մամուլ», «Լումայ», «Արամ», «Հանդէս Ամսօրեայ», «Իրաւունք», «Աղբիւր», «Արարատ», «Բազմավէպ», «Հանդէս Գրականական եւ Պատմական», Հորիզօն», «Տարազ»
նաեւ այլն տեսակ եւ պարբերական հրատարակութեանց

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

Հրատարակչական ընկ. Հայոց Թիֆլիզի, և այլն մի քանի ծանօթ Գրատանց և տպարանաց

ՀԱՅԹԱՅԹԻՉ

Հ. Փիլերդի Աշխարհագրական քարտէզներու,
Եւրոպական լեզուաւ ամեն տեսակ գրեանց և հրատարակութեանց
Հաստատեալ 1890 ի Ռուսչուք։

Հասցէ՝

K. Deukmedjian, ROUSTCHOUK, (Bulgarie)

Իզմիր Մամուրեան Տպարան-Գրատուն։

ՄԵԾ ԵՊԱՐԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Հայոց Դեղ Լաղ

Դ. եւ Լ. ԾԷՐԻՏՃԵԱՆ

Պատիւ ունինք ծանուցանել Սրգոյ Հասարակութեան և մասնաւորաբար մեր Պատ. Յաճախորդներուն թէ վերջերս մեր վաճառատունը խիստ ճոխացուցած ենք զանազան ուտեստներով։

Մեղ գիմողը ամէն ինչ պիտի գտնէ շատ ժամանակներով։

Ունինք նաև Ալեւիարի և ուրիշներու բնական օճառներ, նոյն գործատունները ծախուած գիներու վրայ ԱՌԱՆՑ ամենամեծ յաւելադրութիւն մ'ընելու։

Դիւրութեան համար մեր Յաճախորդներուն հաշուեհատարներ կը յանձնենք և մեր սովորութեան համեմատ հաշիւները ամիսը անգամ մը կը փակենք,

ԱՆՀԱՄԵՄԱՏ ԱԺՆՈՒԹԻՒՆ 24—24

ՄԵԾ
ԳԵՐԶԱԿԱՏՈՒՆ
ԳԷՈՐԳ Մ. ՔԷՇԻՇԵԱՆ

Ամպէլճեանոցի Եռասոֆեան ֆէրիանէին կից, Թիւ- 1

Վաճառատունս հաստատուած օրէն իվեր սուղ ժամանակի մէջ ունեցած բազմաթիւ յաճախորդներու, ապացոյց մի են թէ՝ մենք մեր յայտարարութեան հաւատարիմ գտնուած ենք, հարկ չիկայ՝ գովեստներ շռայլել՝ յայտ, մեր գործերը միայն արդէն՝ թէ գներու ժանութեան հետ նաև ունինք մեծ առաւելութիւն մը ուրիշ նմանօրինակ հաստատութիւններէ ձեւի, կարի և ապրանքի մասին։ Երևակայեցէք թէ որչափ դժուարին է ամեն մէկ անհատի ճաշակը գոհացնել և ձեւին յարմարութիւն տալ, նա մանաւանդ երբ այդ անձը առաջին անգամ է որ հագուստ չինել կուտայ մեզ։ Ուստի ինչպէս մինչև այսօր, նոյնպէս ալ այսուհետև ալիսի աշխատինք ամեն ջանք և գոհոզութիւն չի խնայել նոյն իսկ ամենէ բծախնդիրները անգամ գոհացընել։

Աւելորդ չենք համարիր՝ նաև իմացընել թէ վաճառատանս մէջ կը գտնուի քաղմիներու, Փասօնեներու և այլ տեսակ ասուեղէններու ճոխ հաւաքածոյ մի, և թէ պատրաստ կարուած հագուստներ ալ ունինք։

Եկեր, ձեռաւոր եւ տեսնուն, դիմեցեք եւ տեսնէք։

14—24

ՄԵԾ ԿՈՇՄԱՏՈՒՆ

Վ. ՍԻՏԻ — V. SIDI

17, Պարպարէսոյ խան, Ֆրանկոյ Բազ

Զարմաւոր դներով ամենաընտիր կազմ Գրքերու, Թերթերու, Տոմարներու եւ եւ եւ։

24—24

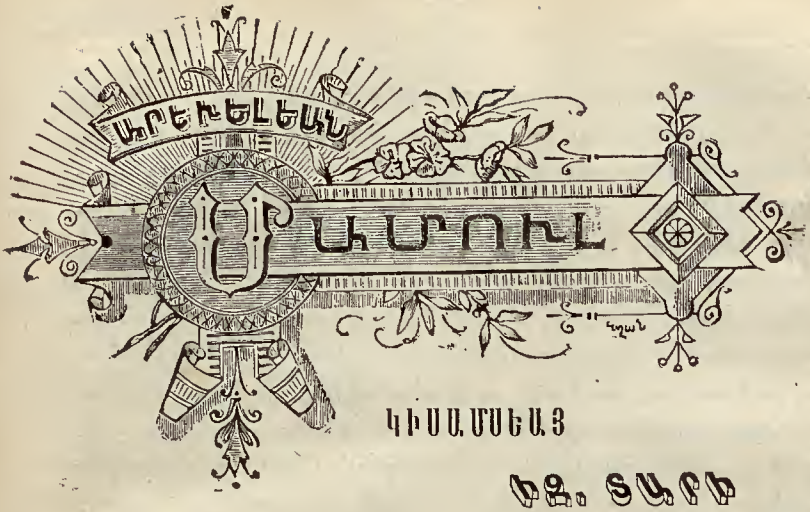

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԿԶ. ՏԱՐԻ

ԹԻՒ 24 15 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1896

ՄԵՐ ԴԱՐԱՎԵՐՋԻԿ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԸ

Անգիտակ յուսահատութիւն մ'սրէ օր կ'ծաւալի մեր ընտանեկան և ընկերային շրջաններու մէջ։ Ո՛ւր որ դառնաս տրտունջ մը, վիշտ մը, յուսահատական ողբ մը կ'լսես, և ի վերջէ՝ այս վճիռն որ գրեթէ շատերուն բերնին մէջ կ'դառնայ առանց անոր իսկական նշանակութեան տեղեակ լինելու — Ամեն բան աշխարհիս մէջ ընդ ունայն է։—Այսպէս գրեթէ ամեն հայ անհատ, ծերն ու պատանին, պառաւն ու նորատի աղջիկն, աղքատն ու հարուստն մի մի Սողոմոններ և Սողովմէներ դարձած՝ ամեն ինչ մութ, տխուր յուսահատական կ'տեսնեն իրենց շուրջն, և այս յուսահատութեան հետևանքը ինչ կրնայ լինիլ եթէ ոչ։ — Շուտով մեռնինք կամ կարելի եղածին չափ շատ ու շատ վայելենք և ապա աչերը դոցենք։» Եւ սակայն ոչ

Սողոմոնի պատգամն — զոր արձակած է բաւական մեծ ու միանգամայն փոքր գործեր ընելէ և մինչև ծերութեան յետին ժամուն աշխարհային ամեն վայելումներու փարելէն ետք — ներկայ պարագայից մէջ իր բնիկ նշանակութիւնն ունի, և ոչ Շորէնհաուրի յոռետեսական վարդապետութիւնն, որով ամեն ինչ ունայն հրատարակելէն ետև՝ կ'հրճուէր իր իւղաներկ պատկերը վերջապէս նկարուած և համբաւոյ թեւերուն վրայ իր անունն ծաւալած տեսնելէն ետք, ունի մեր մէջ իր իմաստասիրական բոլորովին տարբեր նշանակութիւնն։ Մեր մէջ տիրած յոռետեսութիւնը պարզապէս՝ մերթ ցլական հակումներու արդիւնքն է, մերթ տղայական յուսախաբութեան մը հետևանքն, նման այն մանկան ողբ ու կոծին, զոր կ'արձակէ կոտրուած խաղալիքի մ'առջև, և որ կ'յուսայ նորէն ստանալ ամեն անգամ որ այդ ողբն ու կոծն արձակէ։ Ընդմաստ ու աննպատակ յոռետեսութիւն՝ որ ընդհանրապէս մուտ գտած է մեր մէջ ֆրանսական դարավերջիկ վիպասանութեանց ընթերցումէն և զանազան պարագայից բերմունքէն։

Եւ արդարև՝ գունագոյն յոռետեսներ ունինք։ Ամենուն յոռետեսութեան պատճառն միևնոյն նկարագիրը չունի։ Եթէ հին մարդը կ'գանգատի, պատճառն այս է որ հին, պարզ, նահապետական ժամանակները կ'վնտռէ, վասն զի նոր սերունդին մէջ ապականութեան և կործանման նշանները կ'տեսնէ. եթէ հարուստը կ'գանգատի՝ պատճառն այս է որ կոյր ժամանակներու շահերն իր ձեռքէն ելած կ'տեսնէ և այդ դժբաղդութիւնը միամբոխէն բաղդին կ'վերագրէ. եթէ աղքատը կ'գանգատի և ամեն բան սև կ'տեսնէ, պատճառն այս է որ աղքատ ծնած է, թէև իր թշուառ վիճակէն դուրս ելնելու փորձ մը չէ ըրած. եթէ կինը կ'տրտնջայ, պատճառն այս է որ կամ իր ամուսինը ձախող վիճակի մէջ է, և հետևապէս իր փառասիրած գլխարկէն ու մուշտակէն զուրկ կ'մնայ, կամ իր որդին անառակութեան մէջ կ'մոլորի և կամ իր մարդն երիտասարդի հովեր կ'առնու կանանց շրջաններ-

րու մէջ և թերևս սիրտեր կ'այրէ, սրամտելով անշուշտ որ ինքն ալ չուաններ կարելու չափ գեղեցկութենէ ու հնարագիտութենէ թափուր է. եթէ կոյսն կ'սրամտի ու ամեն բան կ'անիծէ, պատճառն այս է՝ որ թէև սիրուն ու շնորհալի, դրամօժիտ չունի որ կարգուի, և օրն հազար անգամ երանի կ'կարդայ՝ հայելիին առջև կենալով՝ այն օրիորդներուն՝ որ թէև ագեղ՝ եթէ ոչ իրենց մարմնոյն՝ դէթ դատարկ գլխուն ծանրութեամբ ոսկի ունին և շուտով գնորդ մը կարող են գտնել. եթէ երիտասարդը կ'գանգատի՝ կ'կարծէ թէ առած ուսմունքն օգուտ մը չունի իրեն համար, կ'կարծէ թէ միայն խորամանկ ու ագէտ մարդիկ բաղդ կ'շինեն ու ոսկի կ'դիզեն, առանց երբէք ճշմարիտ գործունէութեան ու չարքաշութեան վրայ թեթև գաղափար մ'ունենալու, կ'երևակայէ թէ առանց դրամագլխի կարելի չէ մարդ լինիլ և իր պատանեկան եռանդն, իր վառվռուն և առոյգ կեանքը ճարակ կ'փնտռէ չէ թէ ինքնօգնութեան, ճարտարամտութեան և դրական ու իմացական անդուլ աշխատութեան մէջ՝ որ միանգամայն նիւթական զարգացման էական դսպանակներն են, այլ զբօսանոց մէջ, դարնէրի դաւաթներու մէջ, լիտի կանանց ընկերութեան մէջ, վատ ու ստորին ձեռնարկներու յաջողութեան մէջ, և անգին առողջութեան հետ իր տոհմային բնիկ յատկութիւններն, իր թեթև քսակն և մանաւանդ բարոյական ամեն զգացմունք մաշելէն ու սպառելէն ետև՝ իբր մխիթարութեան ապաւէն, յուսահատութեան նոր շրջանի մը մէջ կ'գլորի, և իր ապիկար, անշնորհ ու ողբալի կենաց յիշատակներն աչքին առջև բերելով կ'գոչէ։ — Ա՛յս է կեանքն, այս է մարդու ճակատագիրն. վայելել միշտ վայելել, ցնորելու ու մեռնելու չափ վայելել, և ապա գերեզման իջնել, ասկից դատ՝ ի՞նչ կայ աշխարհիս մէջ։ —

Ա՛յս է ահա դինովի մը յոռետեսութիւնն, այս է այն վարդապետութիւնն որ դժբաղդօրէն՝ եթէ ոչ բացէ ի բաց, միշտ խօսքով, արդեամբ ցոյց կ'տան մեր մէջ կարգ մը հայ երիտասարդներ, և եթէ ոչ մարդկային օ-

ընեաց պատուհասին, արդահատութեան արժանի են, և բարոյապէս արդէն, ինչ սուտ ստոյիկեանի կերպարան որ դասեն, իրենց պատիժը կ'կրեն։

Եւ իրօք՝ կա՞յ աւելի ծանր պատիժ մ'այս գունակ էակներու համար՝ քան պարկեշտ և խոհեմ մարդոց արհամարհանքն, ընտիր ընկերութիւններէ արտաքսումն, —եթէ ակնառութեամբ ասոնք ևս մեղսակից չեն մոլորեալներուն հետ — շահաւէտ և փայլուն անպարէզներ մտնելու հաւականութեան չնչումն, և ի վերջէ՝ իբրև բարիաներ՝ որ օտարոտի և անվայել գուբեր կ'յաճախեն, մատնանիշ և ծիծաղելի լինելը։

* * *

Ահա այս նորաձև յուռետեսութեան երևոյթն օրէ օր աչքի կ'զարնէ մանաւանդ կարգ մ'երիտասարդներու մէջ։ Ի հարկէ կան պատուաւոր բացառութիւններ որ յարգանաց արժանի են, կան պատանիներ մեր մէջ որ գիտեն գործունի և իմացական կեանքն այնպէս միաբանել ֆիզիքական հաճոյից հետ որ միոյն չափազանցութեամբը միւսը չվնասուի, կան նաև պատանիներ որ մանային զարգացման փորձերն դերագոյն զբօսանք կ'նկատեն իրենց պարապոյ ժամերուն մէջ քան սնոտի ու անշահ բերկրանքն, որ երբ չափն անցնի ճշմարիտ տանջանք կ'դառնայ։ Հետևապէս յօդուածիս նպատակն չէ թէ զգաստութեան քարոզ կարդալ է անոնց որ անկանոն գոյութեան մը կորստաբեր շաւղին կ'հետևին, այլ ցոյց տալ թէ որքան կ'սխալին եթէ իրօք համոզում մը գոյացուցած են թէ կեանքն արժէք մը չունի և մարդուս երջանկութիւնն յուռետեսութեան մէջ կ'կայանայ։

Ցաւալի է՝ իրաւի, այլ անժխտելի իրողութիւն մ'է այսօր որ ընդհանրապէս քաղքիս երիտասարդութիւնն աննախանձելի կացութեան մը մէջ կ'գտնուի, և այդ երիտասարդներն՝ մեծ մասամբ բարի ու պարկեշտ ընտանեաց զաւակներ կրնան կոչուիլ, բաւական լաւ

դաստիարակութիւն և ուսում առած են և քիչ շատ գործի ընդունակ են։ Բայց ինչո՞ւ համար ընտանեկան և ընկերային յարաբերութեանց շրջանէն հեռացած կ'ապրին, ինչո՞ւ համար իրենց ստացած ուսմունքը մշակելու և իրենց սիրտն ու միտքն օրէ օր զարգացնելու հետամուտ չեն, ինչո՞ւ համար վերջապէս իրենց պարտաւորութիւններն իբրև հայ, իբրև քաղաքացի, իբրև ապագայ սերնդեան մեծագոյն յառաջդիմութեան հերոսներ չեն կանգնիր։ Ահա հարցումներ որ ի սկզբան հանելուկներ կ'երևին, սակայն անոնց բանալին պէտք է փնտռել այն ունայնասիրութեան և կապկային հետևողութեան մէջ, որոյ օրինակներն բաղդախնդիր օտարներու մէջ կ'տեսնուին։

Հայ պատանին՝ որ իր կրթութիւնը կ'ստանայ հօրենական շուքին ներքև և տոհմային վարժարանի մը մէջ, կարելի եղածին չափ իր արժանապատուութիւնն անվրթար պահելու կ'ջանայ, բայց երբ սովորաբար մէկ կողմէ օտարոտի անհարազատ մթնոլորտի մը մէջ քանի մը տարի դեգերելէն ետև՝ դուրս կ'ելնէ, եւրոպական հովեր կ'առնու և քարափին օդը կ'շնչէ, երբ նորաձևութիւն կը համարի և մեծ արիութիւն՝ իր ընկերական շրջանը կազմել աննշան դուսաններու և դերասանուհիներու մէջ, արճարաններու խենէշ սպասուհիներու մէջ, նա մանաւանդ անշահ խօսակցութեանց հետ կ'ծծէ նաև մի քանի իրապաշտ վէպերու թոյնն, այն ատեն կ'անդոսնէ ծնողական իշխանութիւն, հայայի պարզութիւն և ընտանեսիրութիւն, կ'հեգնէ իր պապերուն աւանդած պարկեշտութեան և խոնարհամտութեան խորհուրդները, կ'ծիծաղի ամուսնական կապերու վրայ և իբր ազատախոհի շարժումներ և ձևեր առնելով՝ ինքզինքը կ'յանձնէ այն հոսանքին որ անտարակոյս պղտոր կենակցութեան, ապօրէն միութեանց կ'տանի և ի վերջէ անտարբերութեան և կերպ մը յոռետեսութեան, որ ամեն կենսատու ու արդասաւոր խորհուրդներու և զգացումներու դերեզմանն է։

Եւ քանի՛ քանի պատանիներ կան մեր մէջ որ այս ապօրէն և անկարգ ուղղութեամբ կորուսած են ինչ որ ունի ընտանիքն անուշութիւններ, քամահած են ինչ որ ունի ընկերային վայելուչ յարաբերութիւնները հրապոյրներ, ինչ որ ունի գրական և ուսումնական դումարումներն հրահանգիչ և ախորժելի, և այսպէս տարիներով՝ գեղեցկին, օգտակարին ու ճշմարտին զգացումէն թափուր, կ'յարատեւեն խառնակ կենաց մէջ և ի վերջէ՝ ըստէպ գաղտնուդողի, երբեմն բռնազբօսիկ, միշտ անկանոն օտար միութեանց ծանր ու դժպհի լուծէն կ'անցնեն իրենց վիզն և միայն պատրանք ու դառնութիւններ կ'գտնեն։ Կան նաև այնպիսիներ որ իրենց գործունէութեան և ապրուստին վրայ անվստահ՝ դանդաղ, թափառիկ, անօգուտ տարիներ բոլորելէ ետև՝ ակնդէտ կ'ըսպասեն, ծերանալու չափ կ'սպասեն որ բաղդին մի խաղով հասատէր օրիորդի մը կամ կնկան մը ոսկին ամուսնութեամբ յափշտակեն, անշուշտ իրենց նախկին շուայտ կեանքը շարունակելու և իրենց յուսախաբ կենակիցն առանձնութեան և դժբաղդութեան մատնելու պայմանաւ։

Ասկէ կ'հետևի թէ՝ այս կարգի թեթևամիտ երիտասարդներ աշխարհս իբրև զբօսարան կ'նկատեն, կենաց տարրական պարտաւորութեանց անտեղեակ՝ թոյլ մարդկութեան, նոյն իսկ տոհմային շրջանի զանազան շահերու և երևոյթներու առջև անտարբեր արարածներ են, և իրենց յատուկ միջավայրին մէջ դրեթէ անպէտ անդամներ կամովին կամ անգէտս կ'դառնան, քանի որ անոր զարգացման, իրենց կարողութեան չափովը, ոչ կ'մասնակցին և ոչ անոր ցաւերուն վշտակից և ուրախութեան խընդակից կ'երևին, այլ կերպ մը շնական (cynique) անզգայութեամբ՝ եսամոլութեան և անձնական վայելումներու մէջ կ'տեսնեն աշխարհիկ իմաստութեան կէտ նպատակին։

Այս արդահատելի կացութեան արդիւնքն ի՞նչ կրնայ լինիլ հայ հասարակութեան մէջ եթէ ոչ ընտանեկան վէճ, թշուառութիւն, ամայութիւն, հանրային գործե-

րու քայքայում, և ի վերջէ կործանում։ Եւ սակայն երիտասարդութիւնն է ժողովրդեան մը կենսատու զօրութիւնն, երիտասարդութիւնն է որ իր զգաստ, կանոնաւոր կեանքով, հասարակաց բարոյն զգացումով, յառաջդիմութեան սիրով նոր օգտաւէտ մղում մը տալ կը պարտաւորի աղգային հիմնարկութիւններուն, զոր մեր պապերն, թէև պարզ ու տգէտ մարդիկ՝ բարոյական աղնիւ զգացումներու դրդմամբ կանգներ, մատակարարեր և իրենց ժառանգորդներուն, այս է նորագոյն և աւելի ազդեցիկ գործիքներու, իրենց զաւակներուն թողեր են որ շարունակեն իրենց հանրօգուտ գործերն՝ ընտանեկան, տնտեսական, կրթական, բարեգործական կարգին մէջ, և քաղաքակրթութեան հայթայթած միջոցներէն օգուտ քաղելով և ժամանակիս ոգւոյն և պահանջումներուն համեմատ, ջանան կատարելու ինչ որ կարևոր է ժողովրդեան պահպանութեան ու մտային և բարոյական զարգացման համար։

Եւ ահա այդ ժառանգորդներն են որ այսօր մեծ մասամբ՝ անձնական յոռի կրից անձնատուր, անհաւատարիմ կ'գտնուին հայրենական կտակի, որդիական պարտաւորութեանց և իրենց նուիրական կոչման, դերև հանելով՝ շատ բանաւոր ակնկալութիւններ և ծանր վիշտ՝ իրենց արենակիցներուն պատճառելով։

* * *

Այսպիսի պարտաղանցութեան մը հետևանքն դիւրին է գուշակել, հետևանք՝ որոյ իսկական պատճառն — ինչպէս՝ իբրև նոր վարդապետութեան մ'աշակերտներ՝ պարծանօք կ'դաւանին ու կ'կրկնեն մեր երիտասարդները — բուն յոռետեսութիւնը չէ։ Ո՛չ, յոռետեսութիւն չէ, իմաստասիրական տեսակէտով, սրճարաններ, նուագատուններ, տրփատուններ անընդհատ յաճախելու, ժամանակ, դրամ, կեանք սպառելու գործողութիւնը, վասն զի այդ վարդապետութիւնն աւելի բարձր իմաստ մը կը պարունակէ և կ'վերաբերի այն տեսութեան որ՝ դաս մը

հին ու նոր իմաստասէրներու և յատկապէս Լայպնիցի լաւատեսութեան ներհակ, կ'պնդէ թէ՝ երկրագունտս չէ աշխարհներու մէջ ամենէ լաւն ու ամենէ կատարեալը, թէ ֆիզիքական ու բարոյական չարիքը կ'գերակշռեն տեսնուած բարիքն, և թէ՝ հանրային պատահարներու և աղէտից առջև՝ մարդ էակն անզօր և ապիկար՝ մերթ վհատութեան, մերթ կամաւոր մահուան, ինչպէս նաև խօլական կրից գոհացման դիմելու իրաւունք ունի և անոնց մէջ սփոփում ու մոռացում փնտռելու։

Անշուշտ շատ հեռի է այս իմասաով յոռետեսութիւնը մեր երիտասարդութեան գաղափարէն, վասն զի եթէ իրօք այդ տեսութեամբ գործէր, փոխանակ զուարճասիրութեան և հեշտութեան մէջ դեգերելու, մարդու և իրերու դէմ անհաշտ դիրք մը պիտի պահէր, թախծութեան, մելancաղձութեան ու սուգի մէջ պիտի ամփոփուէր և մինչև իսկ իր գոյութիւնը պիտի ատէր ու անիծէր։

Ենթադրելով անգամ որ այս ծայրայեղ դրութեան հակամէտ անձեր կան, դարձեալ պարտին խորհիլ որ անզգայութեամբ և անտարբերութեամբ չէ որ կ'դարմանուին բնական ու բարոյական աղէտներ որոց ամենտեղ ենթակայ կ'գտնուի մարդկութիւնն։ հեշտասիրութեամբ չէ որ անձնական ու տոհմային զարգացումն և բարեկեցիկ ու անդորր վիճակ մը կ'ապահովին, այլ խոհեմ, կանոնաւոր, ու օրինասէր աշխատութեամբ, արդար ու հանրօգուտ ձեռնարկներու գործակցութեամբ, և թօթափելով այն ամեն քմահաճոյքն և ունայն հետամտութիւններն որ աւելի մոլի կիրքեր կ'գդուեն ու կը գրգռեն քան թէ կ'աղնուացնեն մեր սրտի զգացմունքն և կ'զօրացնեն մեր մտքի կարողութիւններն։

ՏԱՐՎԻՆԵԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ*

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

ա. Տարրական կամ նիրգիւած գործարաններ. — Տարրական գործարանները բացորոշ ցոյց կ'տան որ տեսակները մի հասարակ ծնողէ սերած են։ Իրօք՝ ինքնայայտ է որ եթէ այդ գործարաններն համասերունդ ժառանգութեան մ'արդիւնքը չլինէին, երբէք վարժութենէ ու սովորութենէ պիտի չկրնային յառաջ գալ, քանի որ միջակ օգտակարութիւն ունին կամ բոլորովին անօգուտ են։

բ. Սաղմ. — Դասակարգութեան մէջ սաղմի կազմութիւնը շատ աւելի մեծ կարևորութիւն ունի քան թէ չափահասինը։ Սաղմը ամենէ քիչ այլափոխուած վիճակի մէջ գտնուող կենդանին է. այս կերպով մեզ կ'յայտնէ իր հին նախածնողներու կազմը։ Ուրեմն՝ եթէ կենդանիներու երկու խումբեր՝ որ այժմ իրարմէ շատ կ'զանազանին սովորութեամբ և կազմակերպութեամբ, սաղմային համանման կամ նոյնօրինակ փուլերէ (phase) կ'անցնին, կարելի է իբրև ստոյգ պնդել որ երկուքն ալ մի և նոյն կամ գրեթէ համանման ծնողներէ սերած են։ Հետևապէս՝ սաղմային կազմի նմանութիւնը ցոյց կ'տայ յարակցութեան հասարականութիւնն, ինչ այլափոխութիւններ որ կրած լինի չափահասին կազմը։ Սաղմի այս կարևորութիւնն համապատասխան տարիքի մէջ գտնուող ժառանգականութեան օրէնքին վրայ հիմնուած է։ Օրինակի համար, մայր-տեսակներու իբրև ոտներ ծառայող առջևի անդամներն, այլափոխութեանց անընդհատ շարունակութեամբ, կարող են սերունդէ սերունդ անցնելով՝ մէկուն իբրև ձեռներ ծառայել, ուրիշի մը իբրև լուղակներ, ուրիշի մը իբրև թևեր։ Արդ՝ ժառանգութեան օրէնքին նայելով՝ յաջորդական ամեն այլափոխութիւն ընդհանրապէս կ'յայտնուի այն ինչ տարիքին, և համապատասխան տարիքին մէջ վերստին երևան կ'ելնէ։ Միշտ սերտ նմանութիւն պիտի ունենան մի և նոյն նախահօր այլազան ու այլափոփոխ սերունդներու սաղմին առջևի անդամները, վասն զի վերջէն յառաջ գալիք այլափոխութեանց ենթակայ գտնուած չպիտի լինին։

* Տե՛ս Ա. Մասն, թիւ 23։

Բայց մեր նոր տեսակներուն ամեն մէկուն մէջ սաղմի առջևի անդամները բոլորովին պիտի տարբերին չափահաս կենդանիին առջևի անդամներէն, վասն զի չափահասին առջևի անդամները մեծ փոփոխութիւններ կրած են արդէն ծեր տարիքի մը մէջ և այսպէս այլափոխուած են ձեռներու, լուզակներու և թևերու. որքան մեծ լինի այն ազդեցութիւնն որ երկար կիրառութենէ կամ վարժութեան պակասութենէ յառաջ կրնայ գալ որպէս զի գործարան մ'այլափոխէ, այդ ազդեցութիւնը մանաւանդ չափահաս կենդանին կրնայ կրել, կենդանի, որ իր բոլոր կարողութեանց գործունէութիւնը ստացած և իր պիտոյից հոգն ստանձնած պիտի լինի։ Արդ՝ չափահաս տարիքի մէջ յառաջ եկած այլափոխութիւնները հաւասարապէս ժառանգական պիտի լինին չափահաս տարիքի մէջ, մինչդեռ սաղմն անփոփոխ կամ քիչ փոխուած պիտի լինի կիրառութեան կամ վարժութեան պակասութեան պատճառաւ։

Թրթուրներն՝ գործօն թրթուրներն անգամ, քիչ շատ սաղմային նմանութեանց օրէնքին ենթակայ են։

ՆԿԱՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՄԻՕՐԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Եթէ նկարագիրները (caraetère) զատ զատ նկատուին հազար այլազանութիւններ կրնան ներկայել, բայց բոլոր նկարագիրներու ամբողջութիւնը միօրինակ տեսք մ'ունին որ համանման ազդակցութիւն մը կ'յայտնեն։ Թէպէտ Ֆրանսայի մէջ մէն մի անհատ մասնաւորապէս իր քաղաքակցէն կ'տարբերի, սակայն Ֆրանսացիներն իրենց ամբողջութեան մէջ ընտանի կերպարան մ'ունին որ իրենց յատուկ է։ Այս բնատիպ կերպարանն է, համանման նախնեաց կտակը, որ Եւրոպայի մէն մի ժողովրդեան յատկանիշը կ'կազմէ. նոյնպէս՝ թէև իրարմէ կը տարբերին Եւրոպացիներն անհուն զանազանութեամբ, սակայն Զինացիներէն կամ Ամերիկեցիներէն կ'զանազանին նկարագիրներու ամբողջութեան կողմէ։ Այս կերպով կ'բացատրուի Լինէի առածը. « նկարագիրները չեն յայտներ սեռն, բայց սեռը կ'յայտնէ նկարագիրը։ » Իրօք՝ նկարագիրները զատ զատ առնելով՝ չեն կարող սեռը յայտնել քանի որ սեռն ամբողջական նկարագրի մը կախումն ունի։ Բայց սեռն, նկարագիրներու համադրութիւն, կ'բացատրէ ասով իր պարունակած մասնաւոր նկարագիրները։

Ս.

ԲՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ*

Այնուհետև մեր բարոյագէտը կ'նկարագրէ հարևանցի այն բնաւորութիւններն որ անգիտօրէն ընկերութեան կ'վնասեն։ Այս կարգէն է շաղակրատը՝ որ հանոյք կ'զգայ չհագրգիռ լուրեր տարածելով ունայնասիրութեամբ՝ իր ունկնդիրները զարմացնել, թէև ստէպ այդ լուրերն անհիմն լինին։ Շաղակրատը շուտով կ'մոռնայ թէ իրեն հաղորդուած տեղեկութիւնը գաղտնիք մ'էր։ կ'մոռնայ թէ ո՞րքան անչահ բան է ուրիշին վստահութիւնը չարաչար գործածել, և ամեն օր անխոհեմութեամբն ու նենգամտութեամբը մեղապարտ կ'գտնուի։ Կան նաև մարդիկ որ՝ իրենց ներսինը դուրս թափելու բնազդն յետին ծայր զօրաւոր լինելով՝ վեր կ'հանեն թէ իրենց և թէ ուրիշին ներքին կենաց գաղտնիքը։ Հազիւ ժամու մը չափ անծանօթի մը հետ կ'տեսակցին, և իսկոյն թէ իրենց և թէ իրենց ընտանիքին իլիկը ծլիկը դուրս կ'հանեն, առանց նկատելու որ ունկնդիրներն գիրենք գաղտնի կ'ծաղրեն ու կ'այպանեն։ Եւ քանի՜ անխոհեմ են այնպիսիներ որ կտոր կտոր կ'լինին որպէս զի իրենց հոգւոյն ներքին խորշերը բանան, իրենց բարոյական մերկութիւնն ամենուն աչքին առջև պարզեն։ Քանի որ ընկերային կենաց մէջ կան բաներ որ պարտին թագուն մնալ, շաղակրատն տեսակ մը չարագործ կ'դառնայ այդ բաները հրապարակ հանելով։ Ամեն բան ներելի է իրեն, բաւական է որ խօսի։ Մինչև իսկ անստորագիր նամակ կ'գործածէ, առանց նկատելու թէ ո՞րքան ազէտաբեր է անպատասխանատու խօսք մը, ո՞րքան հակառակ է պարկեշտութեան։

Այլասիրութեան, ճշմարտութեան և խոհականութեան ոգին միայն կարող է գրգռել մարդիկն որ բարոյական պայմաններու մէջ ընեն իրենց յայտնութիւնը։ Այսպիսիներ վստահութեան, սրտակցութեան դէմ չեն մեղանչեր, գաղտնիք մը չեն հաչակեր, ինքնասիրութիւնը չեն վիրաւորեր և ուրիշին ֆիզիքական կամ բարոյական մի ապիկարութիւնը չեն ճանձներ։ Ընդ հակառակն՝ արդահատութեամբ կ'ընդունին այն տառապագին էակն որ իր սխալմունքը խոստովանելու պէտքը կ'զգայ և այսպէս ցոյց կ'տայ թէ որքան ընկերասէր է մարդս, ինչպէս

* Տես, Ա. Մաս, թիւ 21։

դժուարաւ կ'բաժնուի հաւաքական ներգործութենէ, ո՞րքան իր անկանոն ընթացքին քաւումն իր սրտին տրամադրութեանց յարմար է։

Սրտի զեղման պէտքն իրր սահման ունի խոհականութիւնն, որու պաշտօնն է խօսողին և ունկնդրին արժանապատուութիւնը պահել։ Խոհականութեան չնորհիւ մարդ կ'զգուշանայ ըսել և ըսել տալ ինչ որ անպատեհ է։ Սակայն եթէ արտայայտութիւնը սահման մ'ունի, պէտք չէ որ նենգուի և կեղծիք դառնայ, վասն զի այն ատեն ճշմարտութենէ հեռանալով ստութեան սահմանը կ'մտնէ։ Կեղծ բնաւորութիւնը կ'ջանայ հաւատացնել ինչ որ ճշմարիտ չէ, անուղղակի կերպով կ'ստէ և՝ ասկէ զատ՝ սրտերու մէջ անվստահութիւն և կասկած կ'թողու։ Ահա այս պատճառներով կեղծ բնաւորութիւնը վնասաբեր է։ Մինչդեռ խոհական անկեղծութեամբ՝ կեղծաւորութիւնն, սրտութիւնն ու նենգամտութիւնը կ'վանուին՝ յօգուտ ընկերային յարաբերութեանց։

Հետևելու և արտայայտելու պէտքն իրրև լրացուցիչ մաս ունի հեգուտրոնիան, որով մարդ այլազան երևոյթներու հետամուտ կ'լինի և այսպէս արտաքին առարկաներու կ'կապուի։ Հետաքրքրութենէ ծագած ծանօթութեան մէջ կարևոր է զանազան նիւթեր դիտել, իւրացնել մտապէս և այնպիսի կանոնաւորութեամբ զանոնք կազմել որ գիտութեան յանգին և մարդուն հայթայթեն իր մեծութեան գլխաւոր գործակները։ Անհրաժեշտ է ընկերային մարդուն համար տեսնել, դիտել, լինուել, լուծել, դասաւորել և փորձել։ Հետևապէս պէտք է գովել այն զգացումն որով կարդ մը մարդիկ կ'զրգռին հեռաւոր աշխարհներ խուզարկել՝ անհամար վտանգներ աչք առնլով, վտանգալի փորձերով հաստատել քիմիական նորանոր բաղադրութիւններ, բուռն թոյներու ներգործութիւնն անձամբ փորձել, որպէս զի անոնց զօրութիւնը ճշդեն, հետազօտել՝ երկար տարիներ, գրադարաններ որպէս զի այլայլած կամ կորսուած մեռագրի մ'երկու տողերը գտնեն։ Այս հետաքրքիրներըն ճշմարիտ բերկրանք կ'զգան անծանօթը տեսնելու, գաղտնիքն երևան հանելու և պայծառ ու չղուն իրականութեան մը փոխարկելու։

Բայց գիտնալու պէտքը կ'ենթադրէ տգիտութեան զգացումն և ուսանելու փափաքը։ Վայրենին չզգար որ տգէր է։ Հետաքրքիր չէ իմանալու թէ ի՞նչ են իրաք աստղերը, բոյսերն

և զանազան առարկաներ։ Նա կ'չչափէ ու կ'տեսնէ. այսչափս իր ճանչելու պէտքին կ'բաւէ։ Եւրոպայի շատ ծաղկած երկիրներու բազմաթիւ գիւղացիներ մտային այս վիճակին մէջ են։ Ամեն տարի կ'հերկեն, կ'ցանեն ու կ'հնձեն առանց ուշադիր լինելու բուսականութեան երևոյթներուն և օրէնքին։ Եւ ոչ իսկ գիտեն բունի մը կամ ցորենի հատի մ'անունն ու այլ և այլ գործարանները։ Մտքի աշխատութիւնը շատ աւելի տաժանելի կ'գտնեն քան բազուկներունը, և խարէութիւն կ'համարին անմիջական շահ չբերող կրթութիւն մը։ Այսպէս հետաքրքրութիւնն՝ իմացականութեան նպաստելու տեղ, անձնական շահերու կամ կրից սատար կ'գտնուի։ Գողրսակը շատ լաւ կը ճանչէ այլազան երկի բարքն ու սովորութիւնները, ձկնորսն այնպիսի խորամտութիւն մ'ունի որու շատ բնապատումներ կրնան նախանձիլ, սիրահարը մեծ ճարտարութիւն կ'գործածէ որպէս զի իր սիրուհին տեսնելու միջոցները գտնէ, անոր հետ խօսի և նախանձոտներու աչերէ խորշի։ Այս վերջիններն իսկ ախտաժէտ հետաքրքրութեան մը զոհերն են և կ'յամառին երեւան հանել ինչ որ իրենց մեծ յուսահատութիւն պիտի պատճառէ։ Ատելութիւնն ալ ոչ նուազ հետամուտ է քան սէրն իր կրից առարկային պատկանող բաներն իմանալու. այն կուզէ ճանչել որպէս զի ապահովապէս հարուածէ։ Այսպէս յառաջ կ'գայ լրտեսութիւնն. որ ընկերութեան գլխաւոր ախտերէն մին է, վասն զի շարունակ կ'արատաւորէ այն յարգանքն որ վայել է բարոյական էակին։ Դրացւոյն վերաբերող բաներն իմանալու պէտքը կրնայ այլ և այլ շարժառիթներ ունենալ, ինչպէս՝ հեշտախտութիւնն, ոսոխութիւնն, նախանձն կամ պարզապէս անգործութիւնը. բայց անտարակոյս՝ անբարոյական դրդման մը շնորհիւն է որ աչքը կղզակներու ծակէն կամ որմերու ծեպերէն կ'նայի, որ ականջն դրան կ'փակի, որ կ'լրտեսուին մուտքն, ելքը, շարժումներն, քալուածքն, ծիծաղներն ու արտասուքը, որ նամակներու կնիքը կ'բռնաբարուին, որ հազար տեսակ հնարներ ի գործ կ'դրուին գաղտնիքներ գողնալու և անմիջապէս բերկրութեամբ տարածելու։ Ուրիշներուն չափ՝ բարեպաշտ հոգիներ անշահ հետաքրքրութենէ զերծ չեն, որ պարկեշտութեան գործածած քողերը կ'վերցնէ և մարմնային մերկութեանց հետ իմացական մերկութիւններ կ'փնտռէ։ Բան մը չվրիպիր տեսակ մ'աչքերէ որ տխուր յատկութիւնն ունին տղարտելու հոգին որ կ'նայի ինչպէս և նայուղին հոգին։

Պարկեշտ մարդն կ'յարգէ յատկապէս ներքին ամօթխածութիւնն որով կնկան մը քօղն նուիրական և խիղճն կերպ մը սրբաւայր կ'դառնայ ուր մտնողը տեսակ մը բռնաբարում կ'գործէ։ Այս նկատմամբ՝ պարտադիր խոստովանութիւնն անբարոյութեան կերպարան մը կ'առնու ստէպ բիրտ մարդու մը յանձնելով ինչ որ կոյսի մը սրտին շատ մօտ է ու թագուն։ Ասկից կ'ծագի բարոյական պղծում մը, և մէկ կողմէ հոգւոյ մերկութեան սովորութիւնը, միւս կողմէ կ'զրգռի վատառողջ և խանդագին հետաքրքրութիւն մը։

Ուստի՝ շատ անգամ նորատի երկսեռ անձերու վրդովումներն և յուսահատական տագնապները կ'ծագին խոստովանահոր մը մօտ, որու անխոհեմ հարցումներուն շնորհիւ այդ միամիտ բարեպաշտներն իրրև դիւահարական զրդումներ կ'նկատեն շատ մ'անմեղ երազներ։ Շատ հասկանալի և բարի ու ողջ սրտի մը պարտաւորութիւնն է տառապագին հոգւոյ մը զեղումներն ընդունիլն, խղճի խայթով տանջւող անձ մը խրախուսել, սփոփելն ու ապաշաւի բերելն, սակայն փափկութենէ և աղնուութենէ զուրկ մարդու գործ է բռնի խոստովանանք ընել տալ և անշահ հարցումներով խիղճը պաշարելն։ Ամեն անգամ որ կ'պահանջենք անձէ մ'երևան հանել ինչ որ իր շահը կ'պահանջէ որ քօղարկէ, այդ անձը կ'նախատենք։ Եթէ մօր մը աչքն իր աղջկան չիկնոտութեան պատճառը քննել և իմանալ փափաքի, նպատակն է նախատեսութեան ու դաստիարակութեան պարտք մը կատարել, բայց մայրական այդ հաւատաքննութիւնն ալ իր չափն ու սահմանն ունի։ Իսկ երբ ամբոխն իր հետաքրքրութեամբը անուանի անձ մը սաստիկ կ'նեղէ, և իր հետաձգին ակնարկներով զանի կ'տանջէ, պարզապէս յիմարական գործ մը կ'կատարէ։ Այդ հետաքրքրութեան՝ կոչտութիւնը կ'միանայ երբ մեր ակնարկներուն առարկայ եղող անձն թշուառ է և ամօթապարտ։ վերջապէս անգթութիւն է ուրիշին կրած տանջանքին տեսարանէն ախորժ զգալը։ Փափկասիրտ անձ մ'երբէք այդպիսի տեսարան մը չփնտռեր, նամանաւանդ կ'փութայ անկից խոյս տալ՝ եթէ իր ճամբուն վրայ զայն գտնէ։ Նոյնպէս իր նմանին ստորնութեան ականատես վկայ լինելէ կ'երկնչի, կ'զգուշանայ չարասիրական խուզարկութիւններէ, որով անտանելի կ'դառնայ փոքր քաղաքներու բնակութիւնն, ինչպէս նաև այն վայրերուն՝ ուր բարոյական անկախութիւնը նուազած է։ Մարդս արժանաւոր դիրք մը պահելու և իր ան-

ձին տէրը լինելու համար, պէտք է որ ինք միայն որոշէ և ցոյց տայ լը գոյութեան այն մասն զոր հրապարակ հանել կ'փափաքի և այն մասն որ իր ներքին կենաց կ'պատկանի։ Երբ մի անգամ իր ընկերային պարտքը կ'վճարէ նա, ոչ ոք իրաւունք ունի անոր առտնին կեանքը կրկտել, ոչ ոք պարտի յանդգնիլ անոր խորհուրդները կշռել, և ոչ այլ և այլ զգացումներ անոր վերագրել կամ զինք ամբաստանել այնպիսի չարութեանց համար որոց դրական ապացոյցն անոր գործերէն չհանուիր։ Շատ դժուարին է բարքերն ուսումնասիրել առանց նկատելու թէ դժպհի հետաքրքրութիւնը մարդկային արժանապատուութեան մեծ թշնամին է, և թէ այդ հետաքրքրութիւնն շատ անգամ դատարկապորտութեան ծնունդն է։ Այսպիսի մտրութիւն մը չենք տեսներ բնաւ այն անձերուն մէջ որ անդուլ աշխատութեան նուիրուած են, և մանաւանդ այն մարդկան մէջ որ իրենց իմանալու և գիտնալու պապակը գոհ կ'ընեն դէպի գիտութիւն ուղղելով ամեն ուշադրութիւն։ Երբ մարդս երկնային մարմիններու և անհունութիւնը վարող օրինաց ուսումնասիրութեամբ համակուած է բնաւ տրամադիր չէրևիր իր մտադրութիւնն ու հետաքրքրութիւնը բանբասանքի դարձնել։ Որքան ուսումնասիրական եռանդը կ'սատկանայ այնքան հոգին հեռու կ'մնայ այն անխոհեմ ու սնոտի բաներէ։ Ահա այն ատեն հետաքրքրութիւնն իր արժանի ասպարէզը կ'գտնէ և փոխանակ զգայական հոգւոյն կողմն հակելու, ինչպէս կ'հակի անասուններու և մարդկութեան ստորին դասերուն մէջ, կ'սլանայ իմացական հոգւոյն և բանականութեան սահմանները։ Այն ժամանակ բարոյութեան նոր ձև մը կ'ծագի որ, չէ թէ զգացումներու, այլ գաղափարներու հետ կ'յարակցի։

Ս.

ԿԵՍԱՐԻՈՅ ՆԻՐՉԷ ԳԻՒՂԻ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. Զատկի առաջին կիրակի օրն՝ յատկացուած է շնորհաւորութեանց։ Նոյն օրն, իւրաքանչիւր ոք, իրարու Քրիստոսի յարութիւնը աւետելու և շնորհաւորելու համար, առանց բացառութեան, թաղէ ի թաղ, տունէ ի տուն կը պտտին, և հարիւրաւոր բարեմաղթութիւններ կընեն իրարու։ Իսկ երկուշաբթի, երեքշաբթի և

նաև Նոր կերակի օրերը՝ յատկացուած են զուարճութեանց։ Գիւղիս արևելեան կողմը, հրապարակին վրայ, որ ընդարձակ է և օդաւէտ, կը ժողովին երկու սեռէ հայեր, մեծ ու փոքր, հարուստ և աղքատ, ո՛ւր անմիջապէս կարմիր հաւկիթներու ցուցահանդէս մը կը բացուի երեք մրցութիւնոց համար, որք խումբ խումբ դաժնուած, հաւկիթի խաղ կը խաղան. զանոնք իրար ընդելով կոտրել կ'աշխատին, այս միջոցին՝ որուն ո՛ր հաւկիթը կոտրի, ստիպուած է տալ այդ կոտրած հաւկիթը կոտրողին, որովհետև տարուած է՝ այսինքն յաղթուած։ Անդին խաղ և տան առ տան, կամ քսան առ քսան, խումբ խումբ, թև թևի տուած, սիրտ սրտի կապած պար կը բռնեն, երգելով, կանանց այս պարին՝ թէ՛ գիւղիս և թէ՛ շրջակայ բոլոր գիւղերէից մէջ, Խոռ անունը կուտան. երգն միշտ թուրքերէն կ'ըլլայ։

Մինչդեռ ժողովուրդը այսպիսի զուարճութեանց կը հետևի, միւս կողմը քահանային քանի մը տիրացուներով միասին, բարեպաշտ հաւատացեալներու ննջեցելոց հոգւոյն համար, հոգեհանգիստ կը կատարէ գերեզմանատան մէջ, որ կը գտնուի գիւղիս հարաւային արևելեան ծայրը, ուր հետզհետէ ժողովուրդը, կրնա՛նք ըսել գրեթէ ամենն ալ, բարեպաշտօրէն կը դիմէ, իր հին և նոր ննջեցելոց հոգւոյն համար, հանգստեան Աւետարան մը կարդացնելու։ Այսպէս կըլլայ միշտ Ս. Զատիկ և Ս. Աստուածածնի մեռելոցի օրերն։

Ասկէ զատ, ընտանիք մը, եթէ ունի նոյն տարւոյն մէջ վախճանած նոր ննջեցեալ մը, պարտաւոր է այս մեռելոցի օրս, կերակուր մը տալ ժողովրդեան, գերեզմանատան մէջ նոյն ննջեցեալի հոգին վրայ։ Ննջեցեալի տէրն իր պատրաստած կերակուրն, շիշ մը օղիով միասին կը տանի գերեզմանատունը, ուր՝ ննջեցեալի հոգին վրայ ներկայ ժողովուրդը ճաշակելով զանոնք, միաբերան հանգստեան շարական մը կըսեն անոր հոգւոյն համար։ Երբեմն կը պատահի որ այսպիսի կերակուր տուողներ մէկէն աւելի կ'ըլլան. այս սովորութեան կ'ըսեն նոր գերեզմն, կամ գիւղիս բուն լեզուաւ նոր հողվերէ։ Ահա այս ժամանակ, որո՛ւ համար որ եղած է կերակուրն, այդ ննջեցեալին վրայ, անուանն, մականունն, ծննդեան և մահուան թուականներն արձանագրուած տապանաքար մը կը ձգեն։

Եթէ նոր մեռեալ ունեցողը, կամ աղքատութեան և կամ արտաքոյ կարգի բանաւոր պատճառաւ մը, չկարենայ պատրաստել իր սովորական կերակուրն, պարտաւոր է դնել մեծկակ խռոյ մը շինել, որ տանելով, իր նոր ննջեցեալի հողին վրայ կը դնէ, հոն ներկայ գտնուող ժողովրդեան գրեթէ ամբողջն ալ նոյն հացին վերայ կը ձգեն 5-10 բարոյ, և դարձեալ միաբերան հանգստեան մը կը կատարեն։ Խռոնն ու կարթայի վրայ դոյացած ստակը քահանային իրաւունքն է։ Այս պարագային մէջ ալ տապանաքարն կը դրուի ննջեցեալի վրայ։

Ս. Հմբարձման ովրոնիա. — Հանդարձման տօնին առջի չորեքշաբթի օրն. կէս օրէն վերջ, տան և հինգ տարեկանէ վար, իւրաքանչիւր թաղի բոլոր ալիներու (աղջիկ), խումբ խումբ կը մտնեն պարտէզներու մէջ ծաղիկ ժողվելու, տեսակ մը կլորակ, դեղին ու ճերմակ ծաղիկ որուն Վրդեվ անունը կուտան։ Իւրաքանչիւր թաղի խումբն, առանձին դպլիս մը կունենան իրենց ձեռքը, որ իրենց ժողոված ծաղիկները նոյն դպլին մէջ

կը դնեն, և ապա կերթան դիւղին մէջ, եօթը տան ջրհորներէն ջուր քաշելով կը լեցնեն ծաղիկով լի նոյն դոյլին մէջ, և վրան փայլուն և նոր շղարշ մը տարածելով, իրենց թաղին մէջ դառնէ ի դուռ պտտցնել կ՚ոկսին։ Ցնեցիք կը ձգեն անոր մէջ ո՛ր և իցէ առարկայ մը, զոր օրինակ, բանալի, մատանի, զմելին, համիչ և այլն և այլն։ Երբ լմցնեն՝ իւրաքանչիւր թաղինը՝ կը միանան, կը տանին դոյլերն դիւղիս ծայրն գտնուած Գրիգոր Նիւսացիի աւերակ վանքի դրանը առջև, հոն կարգաւ կը շարեն, և իրենք կը մտնեն վանքի ներսը մատրան մէջ, ուր աղօթելէ և եօթն անգամ երկրպագութիւն ընելէ յետոյ դուրս կ՚ելլան, կը բոլորեն շուրջարակի դոյլերն, թև թևի տուած, սիրտ սրտի կապած Երոն կը բռնեն, յետոյ մեծ զգուշութեամբ իւրաքանչիւր խումբ իրենց դոյլն կը տանի իրենց թաղն և ապահով տեղ մը կը պահէ, որպէս զի մարդու ձեռք չը դպնոյ։

Հետևեալ օրն, հինգշաբթի, իւրաքանչիւր թաղի աղջիկներն և նաև մանչ տղայք, թաղին մէկ յարմար տեղն կը ժողովուրուին, իւրաքանչիւրն հետերնին տանելով կերակուրի վերաբերեալ նիւթեր, որուն ֆէրֆէնէ անունը կուտան, հոն կուտեն կը խմեն, կերգեն կը զուարճանան։ Եւ ճիշտ կէսօրին վարդավառի դոյլն, պահուած տեղէն հանելով, կը բերեն մէջ տեղ և կը պատրաստուին մէջի առարկաներն հանել։ Բնական է նոյն թաղի ժողովուրդն հոն ներկայ է, քանի որ դոյլին մէջ ձգած առարկայ մը ունի։ Փոքրիկ աղջկան մը երեսը քօղ մը ձգելով իբր թէ հարս կընեն, և կը նստեցնեն դոյլին գլուխը, անդին աղջիկներու և կիներու խումբն կը սկսին քաղցր եղանակաւ մը երգել, վարդավառի վերաբերեալ երգ մը, և մէկ կողմէն հանել առարկաներն։

Ամեն թաղի աղջիկներն ալ այս եղանակաւ կը կատարեն Վարդավառն իրենց թաղին մէջ։

Երգուած երգերէն քանի մը հատը հարկ կը համարինք դնել այս տեղ։

Ա՛յ Վարդեվառ Վարդեվառ
Վարդեվառն ալ Վրբրվոռ,
Վարդեվառին եկողը,
Եօթը տեղը թախթ ունի,
Հոն վեճոնէ Զարոհ։

Ոսկ ունինք քիլէ քիլէ
Կը չափենք սելէ սելէ
Էկեր եարը դուռը գայ
Դեմ կելլենք կիւլէ կիւլէ։

Տանէսկ տանէս պէօլլէս
Սամայը քիւրքերով պէօլլէս
Քեզի Աստուած Էօսկիւ տայ
Լօսկիւ օրոցը օրօրէս։

Գիշեց սանդոխ բացուեցաւ
Գետին պօնճուխ թափեցաւ
Մերոջ աւետիս տուէք
Աղջկան ըխպալ բացուեցաւ։

Սանդօխ սանդոխի վրայ
Լլլաս սանդոխի վրայ
Լօթը նաւերդ պէօլլէն
Եօթը ծոլերու վրայ։

Նէյլի քէշէ ջայրը
Շափեր հինայ պայրը
Էկեր Աստուած շնորհք տայ
Պանդ դառնայ խայրը։

Երկար ես հոյուխի պէս
Թիթուեր ես զորուխի պէս
Ի՞նչ կը պէօլլէս դուռնէ դուռ
Փեթիթուած ճոլուխի պէս։

Հէռուէն խաթուն կուգայ
Խնդիրքը պիւթիւն կուգայ
Տուռդ պաց եարիդ համար
Բեռերով ելլի կուգայ։

Այսպէս շատ մը երգեր որ ժամեր կ'տևէ, երգին ամեն մէկ տունէն վերջ աղջիկը գոյլին մէջ եղած առարկաներէն մին կ'հանէ, ելածն որուն որ է՝ երգուած երգը անոր կը պատկանի, հետևաբար եթէ խաղին ազէկ առուները պատահի, մեծ ուրախութիւն, իսկ եթէ հակառակը՝ տրտմութիւնը վերջին սատիճանին կը ծանրանայ նոյն անձին վերայ, ուրախութեան ատեն խնդում և շնորհաւորութիւններ, տրտմութեան ատեն մխիթարութիւններ կուտան իրարու։

Երբ առարկաներն լմնան, գոյլին մէջի ջուրը սառանց բացառութեան, այր և կին, մեծ ու փոքր, գլուխնին կը թափեն, որպէս զի մաղերնին երկարի։ Այս սովորութիւնը կը կոչեն ահաւասիկ Էրդէլ հոնել։

Այսօր, երբեմն ասդին անդին, ուրիշ վիճակներ ալ կը գործածեն, իրենց բաղդն լաւ և հաճելու համար, եթէ գոհ չեղան Համբ. վիճակէն։

19 Նոյեմբեր, 1896

Ս. Կարապետ Վանք Կեսարիոյ

ՆԵՐՍԷՍ Զ. Ե. ԱՍԵՓԱՆԵԱՆ

ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆՆ

Մայրաքաղաքի օրագիրները գովեստով կ'նկարագրեն Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր և Նորակաղմ վարչային ժողովներու գործունէութիւնը։ Իրաւի՝ շատ ծանր ու կարևոր գործեր ու խնդիրներ ունին կարգադրել Կրօն. ու Քաղ. ժողովներն, և արդէն իրենց եռանդագին գործունէութեան փորձերը ցոյց կուտան հետզհետէ նիստեր կազմելով և զանազան տնօրէնութիւններ ընելով։

Մինչդեռ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը մէկ կողմէ կ'ընդունի շարունակ նախարարական և դեսպանական այցելութիւններ և շնորհաւորական նամակներ ու հեռագրեր և անձամբ ու գրով կ'պատասխանէ, միւս կողմէ կ'նախագահէ ազգային ամեն ժողովներու նիստերուն, որ մերթ Ազգ. Պատրիարքարանն ու մերթ Բերայի Ս. Յարութիւն Եկեղեցւոյ խորհրդարանը տեղի կ'ունենան։

Նշանակութեան արժանի է Ս. Պատրիարք Հօր Կայսերական պալատն ըրած հանդիսաւոր այցելութիւնն և Վեհ. Սուլթանին կողմէ ընդունած քաջալերական յորդորներն, ինչպէս նաև Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն ստացած շնորհաբեր հեռագիրն և զանազան Հասարակութեանց կրօնական պետերուն շնորհաւորական մեծարանքը։

Հանդիսաւոր եղաւ Խառն ժողովոյ առաջին նիստն՝ ուր Վսեմ. Տատեան Յարութիւն փաշա, հանճարեղ Ատենապետն, ընդհանուր տեսութիւն մ'ընելով ազգային գործերու ներկայ վիճակին վրայ կ'յորդորէ բոլոր ժողովականները համասիրտ և խղճի մտօք ջանան, Տէրութեան և Ազգին շահերն ի նկատի առնլով միշտ, դարմաններ խորհիլ և մեր առաջնորդական, տնտեսական, կրթական, ելմտական և այլ կարևոր գործերը կարգի դնել և միութեան ու խաղաղութեան բարիքն ամեն ուրեք տարածել։

Վարչային գործերու կանոնաւոր և արագ կարգադրութեան համար Գաղ. ժողովն իր մէջէն մի քանի մասնաժողովներ կ'ընտրէ, յաբբէական, գաւառային, գնդական, գեղական, արտօնութիւն տալով անոնց ընթացիկ խնդիրներ տնօրինել, իսկ կարևորներուն համար լիագումար ժողովին դիմել՝ պատրաստուած տեղեկագիրները ներկայացնելու համար։

Կարևոր խնդիրներու կարգէն կ'համարուին Սահմանադրութեան վերաքննութեան խնդիրն, Արմաշու Դպրեվանքի բացման խնդիրը, ինչպէս նաև Ղալաթիոյ Ազգ. կրթարանի վերաբացման խնդիրը։

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ

Խմբագիր Տէր,

Արևելեան Մամլոյ 22ը. թիւոյն մէջ կարդացինք Լողոֆէթ էֆ. Պալեօզեանի պատասխանը աս Սկոպ։

Մեծ յոյս ունէինք թէ Ուսումն. Խորհրդոյ Ատենապետին գրչէն ելած յօդուածը մը լիուլի պիտի գոհացնէր մեր փափաքները, ու պիտի փարատէր ժողովրդի կասկածներն Ազգ. Երկսեռ վարժարանաց արդի ընթացից նկատմամբ։ Բայց ի զուր, աւելի պատգամախօսի, քան Ուսումն. Խորհրդոյ Ատենապետի մը դերն կ'կատարէ այդ գրիչը, որուն հակասութիւնները անորոշութեան և կասկածի մէջ կը թողուն ընթերցողը։

Լողոֆէթ էֆէնտիին յօդուածը՝ որքան որ կրցանք ըմբռնել՝ կարելի է երկու մասի բաժնել — Ուսումնական և Տնտեսական։ Առաջնոյն մէջ կը տիրէ՝ աշխատութիւն, բարեկարգու-

թիւն, զարգացում, անձնուիրութիւն, արդիւնաւորութիւն եւ, եւ, վարիչ Խորհրդոյ մը կողմէ, որոյ Ատենապետն է Մեծ. յօդուածագիրը։ Երկրորդին մէջ փոխանակ խորը թափանցած է, չկայ՝ պարտաճանաչութիւն, գործունէութիւն, կատարեալ հակողութիւն, ուղիղ ընթացք և ամեն ինչ փչելու և խորտակուելու վտանգին մէջ են։

Յօդուածագիր էֆէնտին կ'ըսէ. «Թերեւս չտաերը տարտամ դաղափար մ'ունին թէ հանրային գործերու վիճակը չէ, ինչ որ պէտք էր ըլլալ, բայց մտքէն տեղեակ չեն թէ փտութիւնը որչափ խոր թափանցած է անոնց ծոցին մէջ»։ Դարձեալ՝ «Տընտեսական Խորհուրդը, որ ընդհանուր գործերու մղիչ ոյժն ունի իր ձեռքերուն մէջ, դրեթէ լուծուած վիճակի մէջ կը գտնուի»։

Արդ՝ հանրային գործոց մէկ կարեւոր մասը չի՞ կազմեր նաև Ազգ. երկսեռ վարժարանաց Վարչութիւնը, որուն ծոցը վախցած է թափանցել փտութիւնը, անտարակոյս ի շնորհս Ուսումնական Խորհրդոյ մէկ երկու անդամոց ապանեխական միջոցներուն։

Տնտեսականի մղիչ ոյժն քանի որ դադրած է գործելէ, ըստ յօդուածագրին, ի՞նչպէս ուրեմն Ուսումն. Խորհուրդն՝ որ անոր յարակից մարմիններէն մին է, կարող կը լինի կանոնաւորութեան տիպար հռչակել Ազգ. վարժարանները։ Այս ուրիշ բան չնշանակեր եթէ ոչ ենթադրել թէ՝ մեքենային գլխաւոր անիւը չարժելէ դադրած լինելով՝ անոր յարակից անիւները կանոնաւորապէս կը գործեն. չենք դիտեր ի՞նչ հրաշալի ուժով . . . :

Մեծ. յօդուածագիրը կը հարցնէ թէ ի՞նչ կուզուի հասկցնել անկերպարան վիճակ մ'ունին դպրոցներն ըսելով։ Ազգային վարժարանաց ծրագրոյն, վարիչ մարմնոյն և ներքին բարեկարգութեան վրայ կարճ և կատարեալ դաղափար մը տալու համար անկերպարան բառէն յարմարագոյնը չէր կրնար գործածել Պ. Սիսակ։

Այլ սակայն իրողութիւններ կը պահանջուին. մենք որ դպրոցները չէինք կրցած յաճախել արդեւքի (1) մը պատճառաւ և տարաբաղդաբար դպրոցաց վիճակին վրայ բոլորովին տարբեր դաղափար մը կազմած ենք, քան գործին պատասխանատու

(1) Մեարոպեան վարժարանի թանգարանի ճակատը դիակցուած է սա արգելքը՝ «Ոչ ոք Տեղի կամ ընդհանուր կարաւորութեան հրամանին վարժարանս այցելել արգիլեալ է . . . »։

անձինք, կ'ուզենք փարատել մեր կասկածները քանի մը հարցումներով, որոց կը յուսանք թէ չզլանար պատասխանել Ուսումն. Խորհրդոյ Մեծ. Ատենապետը, քանի որ ինք բացէ ի բաց հրաւէր կը կարդայ Հասարակութեան իր կարծիքներն հրապարակաւ յայտնելու։

Ա. — Իրա՞ւ է թէ՝ Ազգ. վարժարանաց ներկայ Տեսուչը հեղինակութենէ զուրկ անձ մ'է, միջնակարգ դպրոցէ մ'իսկ եկած չէ, թէ՝ տասը տարի առաջ Մեսրոպեան վարժարանի ծաղկոցին մէջ քրիստոնէական և գրավարժութիւն դասախօսելու կոչուած և ապա արձակուած է, թէ բաւական տարիներ՝ Ռէժիի գրագրութեան և գործադրութեան մէջ յաջողութեամբ պարապելէն ետև՝ կանչուած է ի պաշտօն Տեսչութեան Ազգ. երկսեռ վարժարանաց Զմիւռնիոյ։

Բ. — Իրա՞ւ է թէ՝ դպրոցական ներկայ շրջանիս սկիզբը երկու ամսէն աւելի յումպէտս վատնուած են ուսանողաց թանկագին ժամերը առ ի չգոյէ ծրագրի և հետևաբար դասագրոց և թէ Պ. Տեսուչը երկսեռ վարժարանաց դասատուներուն դիմած է, որպէս զի իրարու հետ խորհրդակցելով ընթացիկ ծրագիր մը պատրաստեն։

Գ. — Իրա՞ւ է թէ Ուսումն. Խորհուրդը մասնաւոր ազդագրով մը որուն պատճէնները սրահներու մէջ փակցուեր են, կը խրդէ ամեն յարաբերութիւն վարժապետական խմբին հետ, առանց ի նկատի առնելու որ այդ ազդագրով ուղղակի տեղեկութեանց աղբիւրը կը գոցէ և կը զլանայ ամեն դասատուի այն իրաւունքը զոր ունի պէտք եղած ժամանակ յատենի Ուսումնական Խորհրդոյ երևիլ և ո և է դպրոցական խնդրոյ-կամ դէպքի մը վրայ իր գրաւոր կամ բերանացի դիտողութիւնն կամ գանգատն ներկայել և պարտ ու պատշաճ տնօրէնութիւնը խնդրել։

Դ. — Իրա՞ւ է թէ հիւանդութեանց պատճառաւ բացակայող դասատուներու ամսականէն խոշոր զեղչեր կ'ըլլան եթէ բժշկին տեղեկագիրը նոյն օրը չներկայացնեն դպրոցաց Տեսչին, մինչդեռ մի քանի պաշտօնաւորներ այդ խստութենէ ազատ կ'մնան։

Ե. — Իրա՞ւ է թէ՝ Հասարակութեան բողոքներուն հակառակ՝ Ուսումն. Խորհուրդը ուղած է եկեղեցւոյ մէջ պահել անչքաժէջ դասատու մը, և երբ ժողովուրդը ճամբայ տուած է անոր եկեղեցւոյ դասէն, ի հեռուէն ժողովրդեան և ի շնոր-

հուկս Տեսչութեան, լեցուն թռչակ մը վճարած է օրն ի բուն պարտիզի ծառերուն տակ ննջող դասատուին։

Զ. — Իրա՞ւ է թէ՝ դասատուք երկու տարի է ի վեր ապառիկ երկու ամսականներ ունին և Ուսումն. Խորհուրդը չը հաճիր վճարել զանոնք, առարկելով թէ նախորդ Խորհրդոյ թողուցած պարտքն է։

Է. — Իրա՞ւ է թէ Տեսչութիւնը դասարանաց ու դասատուաց մէջ անցած դարձածն իմանալու համար ստիպուած է մէն մի դասարանի մէջ երկու երեք լրտես աշակերտներ պահել գաղտնապահ անուան տակ, և թէ Ուսումն. Խորհրդոյ անդամոց միոյն բողոքին վրայ, Ատենապետ էֆէնտին կարևոր դատած է այդ միջոցը ինչ ինչ պարագաներու մէջ։

Ը. — Վերջապէս իրա՞ւ է որ Զմիւռնիոյ Ընդհանուր անդիպ ժողովուրդը այս ամենուն իրաղեկ՝ պատրաստած է բաղմաթիւ ստորագրութեամբ հանրագրութիւն մը՝ ուղղեալ առ Պատ. Քաղաքական Ժողովն, բողոքելով վարժարանաց անկիրպարան վիճակին վրայ և աղդու դարման մը խնդրելով այս մասին։

22 Նոյեմբեր

ԾՈՒՆԻՈՒՍ

ԳՐԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

ՄԵՐ ԱՇԽԱՐՀԻԿ ԼԵԶՈՒԻ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆ. — Շատ տարիներ առաջ՝ գրուած է Ա. Մամլոյ մէջ թէ՝ որքան Միաբանական հիմնարկութիւններ, որքան հայաբնակ գաւառներ և որքան գրագէտներ որ կան, նոյնքան աշխարհիկ բարբառներ կարելի է համրել մեր մէջ։ Այնպէս որ խօսուն ու գրական լեզուներ այս բաղմազան ուղղութեամբ ընթանալով՝ ոչ միայն ժամանակի ու աշխատութեան կորուստ կ'պատճառէին, ոչ միայն կերպ մը Բաբելոնեան խառնակութեան պատկերը կ'ներկայէին մեզ, այլ և ուսմանց ու գիտութեանց ծաւալման խոչընդոտն կ'լինէին և մեծ արգելք կ'բերէին համազգային մտաւոր ու նիւթական յարաբերութեանց հաստատութեան։ Այս չփոթ վիճակին կ'միանային՝ և նոյն ժամանակ՝ գրաբարի ու աշխարհաբառի բուռն պայքարն։ Թէև այդ պայքարն այժմ դադրած

է, թէև տգէտ ու գիտուն ընդհանրապէս համոզուած կ'երևին որ հին լեզուն իր հին ձևերով ու կնճիռներով վերականգնելու և ընդհանրացնելու փափաքը պարզապէս անուրջ մ'է, երբոյ մ'է որ միայն հնութեան սիրահար և բանասիրութեան անհմուտ երևակայութեանց մէջ գոյութիւն կրնայ ունենալ։ սակայն այժմ աշխարհիկ լեզուն գտա՞ծ է միթէ իր կանոնաւոր կազմութիւնը, միթէ նոր լեզուի մշակները կ'ջանա՞ն որ օր ըստ օրէ մոքրուի, կոկուի, կանոնաւորուի այն, և թէ ժողովրդեան բերնին մէջ և թէ գրողներու գրչին տակ որոշ, հաստատ, միօրինակ ուղղութիւն և կենդանութիւն ստանայ։

Ահա խնդիր մ'որ բանասէրներու ուշադրութեան արժանի է։

Անտարակոյս՝ եթէ բաղդատութեան առնուին հին ու նոր աշխարհիկ լեզուներն, եթէ մեր պապերուն հինօրեայ ոճն ու ձևն արդի լեզուին ոգւոյն և բացատրութեանց հետ համեմատուին շատ անտաշ և խորթ պիտի թուին անոնք, բայց կարելի՞ է հաստատել թէ քերականական և լեզուական մի և նոյն ուղղութիւնն ու միութիւնը կ'տիրեն թէ արևելեան և արևմտեան հայերու լեզուին ու գրականութեան մէջ և թէ տարաբնակ Հայ ժողովուրդներու բարբառներու մէջ։ Թո՛ղ գաւառաբարբառներն, որ միշտ իրենց բնիկ ոճն ու շեշտը պիտի պահեն, բաւական է միայն այլ և այլ ուսումնական կեդրոններէ ելած երկասիրութիւններն ու պարբերականներն պահ մ'աչքէ անցնել, համոզուելու համար թէ շատ ու շատ ճգունք ու փորձեր պարտին լինիլ որ գոնէ մեր աշխարհիկ գրական լեզուն իր կանոնաւոր, ճշգրիտ ու որոշ դրոշմն ընդունի։ Այս լեզուական չփոթ վիճակը բաւական ծանր հարուած մը կ'բերէ մեր իմացական և յարաբերական զարգացման գործին։ Անուրանալի է որ՝ գրաբարեան յաւակնութիւններ բաց թողլով, նոյն իսկ Մխիթարեան ղգօն ու բազմահմուտ Միաբանութեանց կողմէ փորձեր կ'լինին աշխարհիկ լեզուի բարենորոգման համար, սակայն այդ Միաբանութիւններն՝ որ Գրոց լեզուին խորը մտնելով հանդերձ՝ ոսկեղենիկ լեզուով երկեր հրատարակելու աշխատութենէ կ'զգուշանան, իբրև հանրութեան անօգուտ և անհպելի, դեռ ևս իրենց աշխարհիկ լեզուի գործածութեան եղանակին մէջ անհամաձայն կ'գտնուին, և տարբեր բացատրութեան ձևեր ու ոճեր ունին, թող Կովկասեան և այլ կեդրոններու գրիչներն, որ ոչ միայն իրարմէ, այլ և մեզմէ ոճով տար-

բեր են, այնպէս որ ինչ չփոթութիւններ որ երբեմն կ'տիրէին հին գրաբարի ու նորածին աշխարհաբարի մէջ, գրեթէ մի և նոյն անպատեհութիւնները կ'նշմարուին աշխարհիկ լեզուի զանազան ճիւղերու կիրառութեան մէջ։ Այս պարագայիս մ. ջ՝ ինձ չպատկանիր որոշել թէ այս զանազանութեանց մէջ ո՞րն է ընտրելին։ Միայն աւելորդ չէ բացատրել, որ սոյն լեզուական անպատեհութիւնները՝ այս է՝ խրթնութիւն, տարտամութիւն, անճշդութիւն կ'ծագին, — չէ թէ մէն մի գրողի յատուկ ոճէն, մտային հակութեան բերմունքէն ու ճաշակէն, — հանգամանքներ՝ որ բնական են և հեղինակի մը գործերուն մասնաւոր կնիքը կ'կազմեն, այլ այն օտարոտի ներգործութենէ, զոր տարբեր լեզուագիտութեամբ և գրականութեամբ սնած ու սնդրուած գրիչ մը կ'կրէ և անոր արդիւնքն հայերէն գրականութեան մէջ անդէպս կ'փոխադրէ։ Աւելի պարզ խօսելով՝ գերմանական գրականութեամբ ճարակուած միտք մը գերմանական ոճով պիտի գրէր հայերէն, իտալականին հետևողն, իտալերէն ոճով, ֆրանսերէնին սիրահարն, ֆրանսերէն, ռուսականին աշակերտողն՝ ռուսերէն։ Օտար լուսամիտ ազդի մ'ոչ միայն իմացական այլ լեզուական ազդեցութիւնն անխուսելի է նուազ լուսաւոր ժողովրդեան մը գրականութեան վրայ, անշուշտ, սակայն որ ազդիւնն է նախընտրելին մեր համար և ո՞ր լեզուին ոգւոյն ու ոճին հետևիլն ներելի է մեզ — այնպէս որ առանց մեր ընիկ լեզուի բացատրութեան, ոգւոյն ու քերականական կանոններու դէմ, ինչպէս նաև ժողովրդեան մասնաւոր հանգամանաց դէմ մեզանչելու, կարելի լինի օտարին ձևերն ու բացատրութիւններն գործածել — խնդիր մ'է ձեռնհաս բանասէրներու նկատողութեան, քննութեան և որոշման արժանի։

Բայց այս խնդիրը լուծելէն առաջ՝ կարևոր է գոնէ որոշ, ճշգրիտ և միօրինակ քերականական կանոններ հաստատել և շարադրութեան էական հիմերը դնել։ Ունինք գրաբարով խառն անհասկանալի քերականութիւններ, ունինք իբրև զուտ աշխարհիկ լեզուի բանալիներ՝ բազմաթիւ քերականական գործեր, որ թէև հիմնական ընդհանուր կանոններու նկատմամբ համաձայն, շատ կ'տարբերին հոլովներու, նախադրութիւններու կիրառութեան մասին և բաւական չփոթութիւններ կ'պատճառեն։ Նոյնպէս Կովկասեան աշխարհիկ լեզուն կարելի եղածին չափ պարզած է իր քերականութիւնը, սակայն ունի այնպիսի խանարհումներ, դարձուածներ, ձևեր որ մեր մէջ շատերուն անհասկանալի են։

Տեղն է ըսել՝ որ արևելեան Հայերու գրական լեզուն տան տարիէ ի վեր զգալի փոփոխումներ կրած և կարծուածէն աւելի արևմտեանին մօտեցած է։ Բաւական է միայն բաղդատել հին թերթեր արդի օրագիրներուն հետ։

Ըստ իս՝ թէև ընդհանրապէս մեր աշխարհիկ լեզուն օրէ օր հաստատութիւն, ճկնութիւն, ճոխութիւն կ'գտնէ, սակայն օրէնսդրի պէտք ունի։ Բնական օրէնսդիրն է ժողովուրդն, բայց ոչ նուազ ներգործութիւն ունին ընտիր գրիչներու լաւ արտադրութիւնները ժողովրդեան մտքին ու լեզուին վրայ՝ յատկապէս խորթութիւններ հարթելու, բառեր ճշտելու և մանաւանդ հաւաքական լեզուային միութիւն մը կազմելու, այնպէս որ արևնակիցներ իբրև օտար լեզու այլ ևս չնկատեն մի և նոյն արմատէն ծագումն առնող բարբառներ և զիրար քաջ հասկնան։ Այս հասկացողութեամբ է որ մի և նոյն գրական աշխատութիւնն երկու երեք անգամ տարբեր կլիմայի ու հողի մէջ կրկնելու չեն ստիպուիր։ Այս լեզուական բարեոքումին համար հարկ է փոխադարձ զիջումներ ընել, ընդունիլ ինչ որ մեզ կը պակսի զարգացած կեդրոններէ և մինչև անգամ գաւառաբարբառներէ, այս պայմանաւ որ այդ կեդրոններն ալ զիջանին մեր աշխարհիկ լեզուի ընտիր մասերն ընդունելու։ Ի հարկէ հաղորդակցութեան դիւրութիւններ, ընթերցասիրութեան ոգին կ'սատարեն հետզհետէ այդ լեզուական փափաքելի միութեան, բայց քաջ գրողներն ևս մեծ դեր ունին կատարելու, լուսաւոր և հանրօգուտ գաղափարներու հետ ժողովրդեան տալով պարզ, ընտիր, կոկիկ ու դիւրըմբռնելի ոճով գրուածներ և հայեցի դրոշմ կրող ընտիր հեղինակութիւններ։

* * *

Ի՞նչ մեծ տարբերութիւն մեր և ուրիշ շատ աւելի յառաջադէմ ժողովուրդներու լեզուական դրութեան մէջ։ Մինչդեռ այլ և այլ հայ բարբառներ միասին ձուլելու և լեզուական միութեան տարրներ գտնելու փափաք կ'յայտնեմ, ուրիշ մի քանի ազգեր, մանաւանդ Անգլիա, եւրոպական լեզուներու մէջ եթէ ոչ միութիւն, համաշխարհային լեզուի մը պէտքը կ'զգայ և այժմեան դրութիւնը բաբելոնեան խառնակութեան պէս բան մը կ'համարի։ Անտարակոյս կան իմաստասէրներ որ հանրային յառաջդիմութեան էական պայմաններու կարգը կ'դա-

սեն ազգային միութիւն, կրօնական միութիւն, կառավարական միութիւն և ուրիշ շատ հիմնական միութիւններ, որոց մին է և լեզուականն, սակայն հեռաւոր ապագայի թողով այդ միութեանց իրագործումն, կ'հարցնեմ թէ եւրոպական ո՞ր լեզուին տալ պէտք է նախապատուութիւնն ու տիրապետութեան իրաւունքը։ Ամեն յառաջադէմ ժողովուրդ՝ կէս մը փառասիրութենէ, կէս մը տոհմային ինքնասիրութենէ շարժած՝ պիտի ներրի իր լեզուն առաջ քշել և միւս լեզուներու վրայ իշխել, սակայն փոփոքիլ ու առաջարկել բաւական չէ, լեզու մը տիրական դործելու համար, անշուշտ հարկ է որ այդ նպատակին յարմար հանդամանքն ունենայ։ Արդ՝ կարելի չթիներով ենթադրել որ ժողովուրդ մ'որքան յետամնայ լինի, պիտի հաճի երբէք կամովին հրաժարիլ իր լեզուէն, այսինքն՝ իր ինքնութենէ, կը մնայ միայն ամենէ բանուկ եւրոպական լեզուն, իբրև միջազգային, այս է՝ արտաքին յարաբերութեանց, դիւանագիտական ու առեւտրական դործողութեանց համար իբրև դործիք ընտրել, կամ տոհմային ինքնասիրութիւններ չվիրաւորելու համար, նոր լեզու մը հնարել։ Արդէն փորձ մ'եղած է այդ նոր լեզուն հնարել Զէլէ՞-ի անուամբ, բայց ընդունայն։ Ազգերն չպիտիի պէս՝ մի օրուան մէջ՝ չեն կարող փոխել իրենց բնիկ լեզուներն, և արդէն յայտնի է որ եւրոպական լեզու մ'այդ բարձր միջազգային դիրքը բռնելու համար, պարտ է որ զայն խօսող ժողովուրդն ոչ միայն իր դրականական գերազանցութեամբ այլ մանաւանդ իր առեւտրական, ճարտարական և քաղաքական գերակշռութեամբ դրաւած լինի ուրիշ ազգերու մտաւորական և դործնական կենաց մէջ առաջնակարդ կարևորութիւն և իշխանութիւն մը։

Երբեմն Իտալիա, ապա յատկապէս Ֆրանսա էր՝ որ զանազան քաղաքական և պատմական պատճառներով, ինչպէս նաև իր լեզուին պարզութեան, պայծառութեան և ճշտութեան հետեւանօք՝ կերպ մը միջազգային լեզու մը դարձած՝ կ'տիրապետէր եւրոպական դիւաններու մէջ և մինչև ցարդ իր ներդործութիւնը կ'շարունակէ նոյն իսկ արևելեան երկիրներու մէջ։ Սակայն քանի՝ որ այդ մեծ ազգը՝ հանրավարական դրութեամբ վարուելով հանդերձ՝ կորոյս մասամբ իր մեծ նշանարանն, կորոյս նաև վայելած բացառիկ ներդործութիւնն, և կերպով մը՝ եթէ ոչ բոլորովին դիւանագիտական յարաբերութեանց մէջ, անկասկած վանառաչահ և դաղթական երկիրներու մէջ տեղի

տուաւ Անգլիոյ՝ որու լեզուն այսօր, ինչպէս Պ. Վ. Պրզանդ իր մի համբաւաւոր բանախօսութեան մէջ մօտերս յայտնեց, երկրագունտի մի երրորդ մասին, մինչև իսկ վայրենի ժողովուրդներու մէջ կ'խօսուի ևօրէ օր կ'ծաւալի։ Եթէ արգելք մը կայ, կ'ըսէ Մէհէֆի, անգլիացի բրոֆէսօրն, այդ լեզուին տիրական նկարագիր մը տալու համար, նախ անոր հեգումն և անհեթեթ ուղղագրութիւնն է, երկրորդ՝ անգլիացի դիւանագէտներու անմտութիւնն՝ որ ոչ միայն դիւանագիտական գործերու այլ և իրենց նուռմած երկիրներուն մէջ թոյլ կ'տան որ ֆրանսերէն ու տեղական բարբառներով դրաւոր և բանաւոր յարաբերութիւններ հաստատուին։ Պ. Մէհէֆիի պահանջումն քիչ մը տարօրինակ կ'թուի ինձ, քանի որ բուռն միջոցներ չեն օգներ լեզուի մը ծաւալման այլ իմացական, շահագիտական և առևտրական նկատումներ։

Եթէ այս օրինակը մէջ բերի լեզուական միութեան նկատմամբ՝ նպատակս է միայն ցոյց տալ թէ ո՞րքան կարևորութիւն ունի՝ ժողովրդեան մը մտաւոր և նիւթական զարգացման համար՝ տոհմային լեզուի միութիւնն։ Հետևապէս յուսալի է՝ թէ մեր՝ եթէ ոչ ակադեմիական վէճերով, գէթ անհատական և հաւաքական ջանիւք զանազան գլխաւոր կեդրոններ դտնուող դրականութեան մշակներ պիտի ջանան այնպիսի ուղղութիւն մ'ընտրել որ կարող լինին լեզուի այդ փափաքելի բարեփոխումն իրագործել և աշխարհիկ զաղանան բառարաններու դանձերը լեզուի միութեամբ հանրութեան օգտակար և դիւրամատչելի դարձնել։

ԱՂԲՍԱՐ

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլիս, 13 Դեկտեմբեր 1896

Բաքենամ, Զարարիանոն լուութեանս պատճառն արդէն գիտես։ Ուզեցի՝ որ թերակցեր, արիւնս՝ որ երակներուս մէջ սառեր, լեզուս՝ որ բերնիս մէջ պրկուեր էր ժամանակէ մ'ի վեր՝ քիչ մը սկսան շարժիլ շարժելով և մտերս։ Հիւանդ էի, մահուան դուռը հասայ։ Քաջ կ'յիշեմ որ օր մը անկողնիս շուրջը

ծանրագլուխ և գիտուն բժիշկներ խորհուրդ ըրին, բայց հիւանդութեանս բնութեան վրայ համիմաստ եղրակացութեան մը չհասան։ Մին պնդեց թէ ջրդողութիւն ունիմ, ուրիշ մը թէ՝ դալուկ, այն թէ՝ արեւահարութիւն, այս թէ՝ լուսնահարութիւն, և պիտին է հեաւցնել որ զատ զատ իրարու ներհակ դեղեր տուին ինձ։ Բոլորն ալ կլեցի, և կ'զարմանամ թէ ինչպէս դեռ ողջ եմ, ես որ մտադիր էի իմ գիրերուս երկրորդ տպագրութիւնն անդիէն քեզ ուղարկել, կամ Դամբանային յաշէրբ տողել, ստոյգ լինելով որ, մի՛ սրդողիր, ինչպէս սմանցը, Մանկային և Եբիսկոպոսական յիշատակներ, ասդիս լմննալու երես չունին և անդին պիտի շարունակուին։

Բայց չմոռնամ ըսելու, որ դեռ գլուխս աեղը չէ բոլորովին։ Բուժակի մը խորհրդով՝ փորձեցի նաև մրգոդի, դուրչի, դամարին, թթուաչ գինի, խառնուրդ մը՝ Ամաջրէ Ծաղիկոնջին պէս, որ սիրուս խառնեց։ Ի վերջէ՝ գտայ մարդս, որ ինձ տուաւ՝ երեսս պիշ պիշ նայելով, նոր դեղ մը։ — Դու կարօտախտ ունիս — ըսաւ « — Կարօտա՞խտ մի — հարցուցի։ — Անտարակոյս։ Պ. Նուպարեանի հնարած ընտիր բառն է։ Պէտք ունիս հոգ, երկին փոխել։ — Շա՛տ լաւ, բայց ամեն մարդ կրնայ շատ բանի կարօտ լինիլ, և դարձեալ կայտառ ապրիլ։ — Ճի՛շտ է։ բայց բնիկ երկրի կարօտն ուրիշ բան է՝ սրտիդ վերքին սպեղանին է։ Ելիր, գնա՛, գնա՛ Իզմիր, որ անոր օդը ծծելով, թէև քիչ մը տամուկ՝ առողջութիւնդ լիովին գտնես։»

— Երանի թէ այդպէս լինի, ըսի, այս պարզամիտ մարդուն, և ահա սկսայ անտուկս պատրաստել որ, խօսքը մեր մէջ, շատ բան չպարունակեր առ այժմ՝ գլխուս պէս։

Ուստի՝ շատ հաւանական է որ եթէ նորէն չպառկիմ՝ վերջին քունը քնանալու պայմանաւ, տարեգլխին քովդ պիտի դըտնուիմ և քեզ շաբուր շաբուր պիտի համբուրեմ, վասն զի կարօտախտ ունիմ եղեր։

ՇԱՀՆՈՒՐ